

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA POVIJEST U AMERIČKOJ MEDIEVISTICI - KRATAK OSVRT

Zoran Ladić

Želio bih na početku napomenuti da u ovom radu nisu obrađeni ni spomenuti svi radovi pisani engleskim jezikom u Americi koji se odnose na hrvatski srednji vijek. Jedan od razloga je i činjenica da knjižnica u kojoj sam radio (University Research Library pri University of California at Los Angeles - UNCLA) ne sadržava cjeloviti fond knjiga, općenito s područja srednjeg vijeka pa tako i srednjovjekovne povijesti Hrvatske. Za dobivanje cjelovitog uvida nužno bi bilo konzultirati knjižni fond Congress Library u Washingtonu.

Važno je reći i to da zanimanje američkih medievista za hrvatsko srednjovjekovlje nema izuzetnu znanstvenu težinu i neće bitno utjecati na daljnji razvoj hrvatske medievistike. Značenje američke medievistike je u drugome, naime u njezinoj popularnosti, čitanosti, te katkad i u otvaranju novih područja povijesnog istraživanja. Jedan od ciljeva mi je iznijeti što potpuniji popis radova napisanih na engleskom jeziku kako bi se naši medievisti mogli upoznati s njima i konzultirati ih prilikom izrade svojih studija, te upozoriti na osnovna područja interesa američkih medievista u proučavanju hrvatskog srednjovjekovlja.

Općenito govoreći, o velikom zanimanju za srednjovjekovnu povijest u SAD-u svjedoče brojni centri i instituti pri gotovo svakom američkom sveučilištu koji su specijalizirani u proučavanju srednjovjekovne i renesansne povijesti europskih zemalja. Ova činjenica, kao i gotovo svakodnevno održavanje simpozija ili kongresa (danas je u svijetu poznati i priznati znanstvenom kvalitetom svjetski kongres medievista u Kalamazoo u državi Michigan) o raznim problemima srednjovjekovne povijesti rezultirali su kvalitativnim napretkom američke medievistike te izdavanjem velikog broja časopisa. Valja istaknuti neke od njih koji su danas priznati u svijetu medievistike: "The American Historical Review", "Viator", "Traditio", "Speculum", "The Journal of Interdisciplinary History", "Medievalia et Humanistica", "Studies in Medieval and Renaissance History". U pojedinim iz ovih časopisa svoje su studije objavljivali vrlo cijenjeni povjesničari kao npr. Peter Brown, autor djela "The Cult of the Saints", Victor Turner, autor "Image and Pilgrimage in Christian Culture - Anthropological Perspectives", te Giles Constable, autor "Religious Life and Thought (11th - 12th Centuries)", čiji su radovi znatno utjecali i metodološki usmjeravali daljnja istraživanja o pojedinim po-

drućjima srednjovjekovne povijesti (npr. hagiografija, svjetovna pobožnost, hodočašća, monasticizam):

Jedna od osnovnih osobina američke medievistike, i donekle ograničenja, jest njezina zemljopisna koncentriranost na zemlje Zapadne Europe. No, i unutar zemalja Zapadne Europe pojedine su od njih bolje zastupljene u povijesnim istraživanjima od drugih. Težište istraživanja američkih medievista je na engleskoj povijesti (važniji uzrok tome je i englesko podrijetlo mnogih američkih povjesničara, te vrlo dobro poznavanje i razumijevanje srednjovjekovnih dokumenata pisanih na medievialnom engleskom jeziku), ali se u posljednjih 20-ak godina zanimanje pojačalo i za proučavanje raznih aspekata komunalnog života talijanskih gradova pri čemu se po brojnosti osobito ističu radovi iz povijesti Firenze, Venecije, Genove, Siene.

Za srednjovjekovnu povijest (no, manje za novovjekovnu i povijest 20. stoljeća) zemalja smještenih istočno od Labe, za prošlost zemalja Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe zanimanje američkih medievista je bitno manje. Nije to samo slučaj, kao što će se vidjeti, s hrvatskom poviješću nego i s poviješću ostalih zemalja srednjoeuropskog prostora (Slovenija, Mađarska, Češka, Slovačka, Poljska). Iako postoje pojedini časopisi specijalizirani za proučavanje srednjoeuropskog prostora, kao npr. "Central European History", oni uglavnom objavljuju radove iz novije povijesti - 19. i 20. stoljeća. Jedina je iznimka učinjena s Rusijom za koju je postojalo zanimanje zbog političkih razloga, ali i zbog postojanja velikog broja slavističkih središta u kojima se intenzivno proučavao ruski jezik čime se rješavao problem nepoznavanja jezika. Ovakvo stanje rezultiralo je i osnivanjem časopisa specijaliziranog u proučavanju prošlosti Rusije i njoj priključenih država u sovjetskom imperiju - "Soviet Studies in History", kao i velikog broja zbornika koji izučavaju slavistiku, ruski jezik, vrlo često i srednjovjekovnu rusku povijest.

Ostali, tzv. mali, narodi srednjoeuropskih i istočnoeuropskih prostora rijetko su bili predmet zanimanja američkih medievista pri čemu je temeljni razlog bio nepoznavanje jezika, ali i izostanak znanstvenih kontakata često uvjetoval političkim razlozima. Za američke su povjesničare literature i povijesni arhivi u zemljama Srednje Europe i danas gotovo nepoznati.

Hrvatska je, s obzirom na ove probleme, bila i jest u boljem položaju jer je uvijek bila otvorenija prema Zapadu, te zbog priličnog broja naših znanstvenika u SAD-u koji potiču i znanstveno bavljenje hrvatskom prošlošću. Osim toga, hrvatska obala Jadranskog mora često je predmet znanstvenog interesa povjesničara koji se bave proučavanjem srednjovjekovnih talijanskih komuna, a koji su skloni usporedbama komunalnog života gradova s obje strane Jadrana. U njihovom istraživanju hrvatske komune često su karika koja objašnjava određene aspekte iz prošlosti talijanskih komuna. Ovdje bih želio spomenuti znamenitu izjavu francuskog povjesničara Fernanda Braudela kojom je bitno pridonio pojačanju interesa za dubrovačku prošlost (a, time, doista, upozorio i na ostale naše komunalne arhive) o bogatstvu dubrovačkog arhiva u djelu "The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II": "... Dubrovački su arhivi daleko najkorisniji za naše poznavanje Sredozemlja... (Dubrovnik) je bio udruga trgovaca kao i politička jedinica. Dubrovački agenti bili su istodobno trgovci koji su primali narudžbe za žito, odjeću, baršun, bakar ili grubu vunenu tkaninu prema potrebama i okolnostima. Njihovo dopisivanje zato ne sadržava uopćene primjedbe o ljudskom ponašanju i velikim ljudima kao što to nalazimo u mletačkim dokumentima, ali su ispunjene banalnim,

no korisnim detaljima iz svakidašnjeg života. No, pravo je značenje dubrovačkih arhiva u drugome. Svakom čovjeku koji ima vremena i strpljenja proučavati bogata 'Acta Consiliorum', ona pružaju mogućnost i priliku proučavanja iznimno dobro sačuvanog spektakla srednjovjekovnoga grada u akciji. Iz potrebe registracije ili iz pravnih razloga sačuvana je zadivljujuća zbirka dokumenata..."¹ Ipak spoznaja o vrijednostima naših komunalnih, ali i kontinentalnih arhiva još nije rezultirala pojavom većeg broja radova o temi srednjovjekovne hrvatske povijesti. A to je iznimno važno želimo li da povijest Hrvatske bude točno i opsežnije predstavljena u povijesnim sintezama američkih, ali i zapadnoeuropskih autora i izdavača. Spomen se Hrvatske u takvim povijesnim sintezama svodi na poznate epizode iz hrvatskog srednjovjekovlja kada je ona bila sudionikom u znatno većem (teritorijalno) događaju kao na primjer prilikom prolaska križara kroz naše krajeve za vrijeme Prve i Četvrte križarske vojne, u vrijeme invazije Mongola sredinom 13. stoljeća kada su hrvatski krajevi bili na krajnjoj južnoj točki mongolskih vojnih dosegâ u Europi, ili kada se razmatra problem srednjovjekovnih heretičkih pokreta (katarâ, patarena) pa se nezaobilazno spomenu i bosanski krstjani, višestoljetni susjedi Hrvatsko-ugarskog kraljevstva i predmet brojnih pohoda potaknutih na kraljevskom dvoru te napora Crkve da iz uz pomoć dominikanaca i franjevaca vrati u krilo zapadne Crkve. Utješna je, donekle, činjenica da se i Češka na primjer spominje gotovo jedino kada se razmatra vrijeme husitskog pokreta. Zato je svaki red, svaka studija, napisana na engleskom jeziku znatni doprinos razumijevanju i poznavanju hrvatskog srednjovjekovlja i garant je objektivnom znanstvenom pisanju hrvatske prošlosti u okviru zapadnih povijesnih sinteza srednjovjekovne Europe.

Ovaj je prikaz utemeljen na obradi knjižnog fonda iz University Research Library (Sveučilišna istraživačka knjižnica) pri University of California at Los Angeles. Knjižnica posjeduje oko 8.000.000 knjižnih jedinica što je uvrštava u jednu od najbogatijih u SAD-u (ne samo sveučilišnih). Rad u knjižnici znatno je olakšan činjenicom da je cjelokupni knjižni fond smješten na računalni sistem "Orion" koji omogućuje jednostavan i brz uvid i pregled fonda s bilo kojeg područja znanstvenog zanimanja. Najprije bih želio izložiti kojim se knjigama i studijama pisanim u Hrvatskoj može služiti američki medievist zainteresiran za hrvatsku povijest pod uvjetom da poznaje hrvatski jezik. Knjižnica posjeduje sinteze hrvatske povijesti napisane od klasika hrvatske medievistike: V. Klaića, Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. st., T. Smičiklâsa, Povijest Hrvatske, F. Šišića, Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do god. 1873., te N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku i Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Pored toga što su u ovim djelima izloženi temeljni problemi i smjernice iz hrvatske političke, društvene, gospodarske i crkvene povijesti čitalac u njima nailazi i na još neriješene ili neistražene probleme te dobiva uvid u temeljnu literaturu i zbirke izvora. Uz ova djela Istraživačka knjižnica posjeduje i prilično bogat fond hrvatskih povijesnih časopisa koji pružaju mogućnost dubljeg znanstvenog uvida u određene probleme te upućuju na najnovija dostignuća u rješavanju nekih pitanja. Tako Istraživačka knjižnica posjeduje 40-ak časopisa od kojih se značenjem ističu Starine JAZU, Radovi JAZU, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, Historijski zbornik, Zbornik

¹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, New York-Hagerstown-San Francisco-London, sv. II, 1976., 1258-1259.

Zavoda za povijesne znanosti JAZU (HAZU), Časopis za hrvatsku povijest. Neki od časopisa pristizali su redovito u knjižnicu, ali je razmjena prekinuta tijekom 70-ih i 80-ih godina (npr. Zbornik Zavoda za povijesne znanosti HAZU dolazio je redovito u razdoblju od 1954. do 1974. godine), a svi su časopisi prestali pristizati u vrijeme početka Domovinskog rata 1991. godine. Izvori o srednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti također su dostupni američkim medievistima kroz tiskane zbirke srednjovjekovnih dokumenata. To su temeljne zbirke F. Šišića, Priručnik izvora hrvatske historije i N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine u kojima su tiskani naši najvažniji srednjovjekovni izvori. Ove zbirke mogu upoznati istraživača s vrstama izvora i jezikom dokumenata u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. One upozoravaju na veliku sličnost izvorne građe iz Hrvatske sa srednjovjekovnim dokumentima drugih zemalja Srednje i Zapadne Europe, što proučavanje hrvatskog srednjovjekovlja može učiniti bitno privlačnijim. Osim ovih, knjižnica posjeduje i druge tiskane izvore: statute (Statut grada Iloka iz 1525., Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae), kronike (Serafino Razzi, La storia di Ragusa; Chronica Ragusina Junii Restii), bilježničke spise (npr. Spisi zadarskih bilježnika) te vrlo važan kartular samostana sv. Petra de Gumay koji je tiskan uz popratne studije na engleskom jeziku pod nazivom The Cartulary of the Benedictine Abbey of St. Peter of Gumay (Croatia), 1080-1187.² Ova tiskana izvorna građa sadržava zapravo reprezentativne osobine i može biti poticajna za nastavak rada u hrvatskim arhivima.

Rečeno je naprijed da je problem nepoznavanja jezika važan razlog kako za neproučavanje hrvatske povijesti tako i za izostavljanje ili rijetko i površno spominjanje Hrvatske u sintezama europskog srednjovjekovlja. Podaci pri pisanju ovih djela skupljaju se iz ono malo djela koja su napisana engleskim jezikom čime značenje takvih knjiga izuzetno raste i njihova znanstvena kvaliteta i objektivnost su osobito važni. Utjecaj ovih djela znatno je veći od utjecaja djela napisanih na hrvatskom jeziku. Kao opću ocjenu, možemo reći da sinteze hrvatske povijesti pisane engleskim jezikom variraju svojom znanstvenom kvalitetom, ali općenito, možemo ih ocijeniti kao manje vrijedne od onih pisanih hrvatskim jezikom. Ako ijednu od njih valja istaknuti, onda je to svakako History of Medieval Croatia³ autora Stanka Guldescua, koji je objavio i nastavak pod nazivom The Croatian-Slavonian Kingdom 1526-1792.⁴ Oba djela ističu se jasnim, utemeljenim i preglednim prikazom hrvatske političke povijesti. Jednako vrijedan je i zbornik Croatia. Land, People, Culture,⁵ najopsežniji projekt i pokušaj znanstvenog prikaza svih aspekata hrvatske prošlosti od strane hrvatske znanstvene elite u emigraciji. Djelo se sastoji od dva sveska koje je uredio Francis H. Eterovich. U zborniku su obrađeni politički, gospodarski, društveni i kulturni problemi iz cjelokupne hrvatske povijesti. Znanstvene priloge za oba sveska zbornika napisali su: S. Guldescu, I. Babić, Francis H. Eterovich, R. Bajurin, D. Matković, T. Marković, D. Mandić, I. Esih i niz drugih autora, a na pripremanju zbornika za izdavanje radili su i A. Kadić te I.

² Edited by Edo Pivčević, Bristol, David Arthur & Sons Publishers, 1984.

³ Stanko Guldescu, History of Medieval Croatia, Hague 1964.

⁴ Stanko Guldescu, The Croatian-Slavonian Kingdom 1526-1792.

⁵ Croatia. Land, People, Culture., vol. I, ed. by Francis H. Eterovich, University of Toronto Press, 1964.; Croatia. Land, People, Culture., vol. II, ed. by Francis H. Eterovich, University of Toronto Press, 1970.

Meštrović. Ovaj zbornik je svakako najvredniji znanstveni doprinos proučavanju hrvatske povijesti pisan na engleskom jeziku. Pisana s velikim entuzijazmom i željom autora da prošlost Hrvatske postane bliža engleskim čitaocima, ali znanstveno manje kvalitetna jesu dva djela autora I. Omrčanina: *Military History of Croatia*⁶ u kojima se izlaže pregled 21 rata koji su Hrvati vodili protiv raznih neprijatelja u razdoblju od Ljudevita Posavskog do 1526. godine; *Diplomatic and Political History of Croatia*⁷ u kojoj razmatra razne ključne događaje iz problematike etnogeneze, diplomacije i politike kao na primjer doseljenje Hrvata, ime Hrvata, *Pacta conventa* i problem personalne unije i drugo. A. Knežević autor je djela *A Short History of the Croatian nation*.⁸ U knjizi, koja je zapravo kratki priručnik hrvatske povijesti, autor je izložio osnovne podatke o hrvatskoj prošlosti. Da je knjiga bila napisana bez većih znanstvenih pretenzija, vidi se i iz napomene autora da je djelo namijenio Hrvatima u Americi koji ne govore hrvatski jezik i da je "više praktična za zaposlene ljude našeg vremena".⁹ Prema stanju u kojem se knjiga nalazi (iscrtana i s uništenim stranicama) čini se da je ispunila zadaću koju joj je autor namijenio. Djela ovakvih osobina mogu zadovoljiti interes zaljubljenih laika, ali ne i znanstvene zahtjeve profesionalnih povjesničara.

Uz ova djela, koja se odnose isključivo na hrvatsku povijest, valja spomenuti nekoliko najvažnijih radova u kojima se o Hrvatskoj u srednjem vijeku govori u okviru širih teritorijalnih, političkih i etničkih cjelina. Tako se hrvatska srednjovjekovna povijest razmatra u sintezama mađarske povijesti. No, kao i u slučaju Hrvatske i mađarska medievistika je slabo zastupljena u sintezama europske srednjovjekovne povijesti. Ipak, radovi mađarskih medievista pristupačniji su zapadnim povjesničarima zbog redovitog izdavanja časopisa *Acta historica Hungariae* u kojem se radovi tiskaju na glavnim europskim jezicima. Hrvatska prošlost u okviru Hrvatsko-ugarskog kraljevstva predstavljena je u relativno suvremenom djelu *History of Hungary*¹⁰ autora Denisa Sinora. Vrlo je važan zbornik članaka jednog od najpoznatijih suvremenih mađarskih medievista E. Fügedija pod nazivom *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary*¹¹ koji je za tisak priredio J. M. Bak, a sa željom da povjesničare u zapadnim zemljama upozna s dostignućima mađarske historiografije na području izučavanja srednjeg vijeka. U svojim radovima E. Fügedi uvijek analizira probleme koji se odnose na zajedničku – mađarsku i hrvatsku prošlost (na primjer u jednom od radova razmatra se problem krunidbene ceremonije ugarsko-hrvatskih kraljeva iz dinastije Arpadovića i Anžuvina – *Coronation in Medieval Hungary*). Povijest Hrvatske i Mađarske toliko su nerazdvojne i međusobno se isprepleću, što pokazuje i studija A. Wolfa, *The Family of Dynasties in Medieval Europe: Dynasties, Kingdoms and Tochterstämme*¹² u kojoj autor proučava

⁶ Dobrance&Company Incorporated, Pennsylvania 1984.

⁷ Dobrance&Company, Philadelphia 1972.

⁸ Published by Croatian Catholic Union, Philadelphia 1983.

⁹ Isto, 5.

¹⁰ Denis Sinor, *History of Hungary*, Frederick A. Praeger Publishers, New York 1966.

¹¹ Ed. by Janos M. Bak, London 1986.

¹² U: *Studies in Medieval and Renaissance History*, sv. XII (Old series, sv. XXII), AMS Press, New York 1991.

kraljevske dinastije u srednjovjekovnoj Europi te naglašava: "Nisam razmatrao kraljevstva Leona, Valencije, Mallorce, Sardinije ili Hrvatske - Dalmacije jer su, u razdoblju koje ovdje razmatramo, ona imala zajedničke vladare s Castillom, Aragonom i Mađarskom."¹³

Često se srednjovjekovna hrvatska povijest razmatra i u okviru sinteza koje se odnose na područje Balkana. Ovdje treba spomenuti sintezu napisanu u dva sveska pod nazivom *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from Sixth to the Late Twelfth Century*¹⁴ (1. svezak) i *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*¹⁵ (2. svezak) čiji je autor John V. A. Fine, Jr. On je usavršavao proučavanje balkanske povijesti na sveučilištima u Harvardu i Sarajevu. Njegovo je djelo dosad najozbiljniji znanstveni prikaz povijesti Balkana i vrlo je recentno (napisano krajem 80-ih godina), a sadržava i iscrpan popis literature i izvora. Osnovna zamjerka ovom djelu je autorov jednostran pristup, izlaganje samo političke povijesti, bez osvrtnja na civilizacijske, kulturološke, vjerske i druge probleme. Valja spomenuti i djelo *The Balkans in Transition* autora Georgea W. Hoffmana¹⁶ koji, u radu koji se odnosi na modernu povijest Balkana, iznosi i sažeti pregled srednjovjekovne povijesti naroda na ovim prostorima, pri čemu se osvrće i na Hrvatsku.

Prošlost Hrvatske obrađena je i u djelima koja se odnose na Slavene kao etnički jedinstven činilac europske povijesti. Povijest slavenskih naroda u srednjem vijeku kao cjelovit problem prilično je popularna tema među zapadnim povjesničarima, što je rezultiralo izdavanjem nekoliko vrlo cijenjenih sinteza pri čemu valja izdvojiti dvije: F. Dvornik, *The Slavs in European History and Civilization*¹⁷, u kojem je autor izložio i kratki pregled političke i kulturne povijesti Hrvata u srednjem vijeku; A. P. Vlasto u djelu *The Entry of the Slavs into Christendom*¹⁸ detaljno razlaže povijest Hrvata do kraja 11. stoljeća.

Studije o pojedinim problemima iz hrvatskog srednjovjekovlja pisane u SAD-u gotovo u cijelosti se odnose na područje Dalmacije. J. Dusa, američka povjesničarka podrijetlom iz Rumunjske, napisala je rad *The Medieval Dalmatian Episcopal Cities. Development and Transformation*.¹⁹ Ovaj rad je njezina doktorska disertacija koju je djelomično radila i u Zagrebu u razdoblju od 1982. godine do 1984. godine. Autorica se posebno osvrće na ulogu crkvenih institucija i dostojnika, osobito biskupa i nadbiskupa, u političkom i društvenom životu srednjovjekovnih dalmatinskih komuna. J. Dusa

---

¹³ Isto, 187.

¹⁴ John V. A. Fine, Jr. *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey From the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, 1983. Iako je Hrvatska kroz cijelu svoju povijest bila jasno povezana sa zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim civilizacijskim okruženjem (vjerskim, političkim i kulturnim), te samo djelomično gospodarski usmjerena prema Balkanu, ipak se, ponajviše zbog 70-godišnjeg pripadanja političkoj zajednici Jugoslavije, često automatski razmatra u okviru nekih sinteza Balkana. Hrvatska je historiografija stalno upozoravala na usmjerenost Hrvatske prema Zapadnoj i Srednjoj Europi iz temeljnog razloga pripadnosti Hrvatske političkim zajednicama nastalim na ovim prostorima.

¹⁵ The University of Michigan Press, 1987.

¹⁶ Greenwood Press, Westport Connecticut, 1963.

¹⁷ Rutgers University Press, New Brunswick/New Jersey 1962.

¹⁸ Cambridge University Press, 1970.

¹⁹ U: *American University Studies, Series IX, History*, vol. 94, New York 1991.

autorica je i studije u kojoj obrađuje ulogu crkvene hijerarhije u dalmatinskim gradovima pod nazivom *The Role of the Ecclesiastical Hierarchy in the Developing Dalmatian Communes from the Tenth to the Fifteenth Century*.²⁰ Određeno zanimanje postoji i za paleografsku tematiku s obzirom na veliko bogatstvo hrvatskih, a osobito dalmatinskih arhiva u pisanim dokumentima koji pokazuju razvoj srednjovjekovnog pisma. Dokumenti pisani beneventanom i podrijetlom iz Dalmacije su, uz talijanske, najbrojniji i sačuvani su u brojnim arhivima u Hrvatskoj, te pobuđuju priličan interes zapadnih povjesničara. Na važnost i vrijednost dalmatinske beneventane upozorio je američke medieviste daleke 1962. godine V. Novak u radu *Something New from the Dalmatian Beneventana*.²¹ Važnost dalmatinske građe za proučavanje latinske paleografije ponukala je i druge autore da istražuju dalmatinske arhive. U suradnji s pojedinim hrvatskim arhivistima i povjesničarima, američka znanstvenica V. Brown objavila je nekoliko članaka pod nazivom *A New list of Beneventan Manuscripts*²² u tri nastavka u časopisu *Viator* u kojima su spomenuti rukopisi iz arhiva u Cavtatu, Dubrovniku, Trogiru, Zadru, Košljunu, Zagrebu i drugim mjestima.

Problem heretičkih pokreta unutar zapadnog kršćanstva, kao na primjer katara i patarena, u 20. stoljeću jedna je od omiljenih tema proučavanja zapadnih povjesničara. U razumijevanju ovog problema važan je činilac i poznavanje problematike pripadnika bosanskih krstjana, osobito zbog dokazane veze između njih i zapadnih heretičkih pokreta, ali i kao jedne od važnih karika u lancu heretičkih pokreta od maloazijskih i istočnoeuropskih prostora do Italije i Francuske. Ovo zanimanje povjesničara rezultiralo je pisanjem niza studija od kojih spominjemo: O. Bihalji Merin, *The Bogomils*²³, isti, *Bogomil Sculpture*²⁴; John, V. A. Fine, Jr., *Mid-Fifteenth Century Sources on the Bosnian Church: Their Problems and Significance*.²⁵

U vezi s 4. križarskom vojnom koja je završila osvojenjem Konstantinopola (1204. godine) i koja se često u povijesnim istraživanjima smatra najtamnijom epizodom u cjelokupnom križarskom fenomenu često se spominje i Zadar. Osvajanje Zadra od križarske vojske, a za račun Mletaka, 1202. godine još je jedan argument u prilog onih koji smatraju da je ideja križarstva doživjela idejna i moralna iskrivljenja tako da ni autoriteti kakvi je bio papa Inocent III. nisu mogli utjecati na njihovo odstranjenje. U svakoj sintezi križarskih vojni znatan se prostor daje prezentaciji događaja oko Zadra 1202. godine (na primjer S. Runciman, *A History of the Crusades*), a u zadnjih nekoliko desetljeća ovaj događaj povezuje se uz polemiku koja se vodi oko pojma "pravedni rat" - "just War". Osobito se događajima oko Zadra te ulogom Mletaka u 4. križarskoj vojni

²⁰ Ista, *The Role of the Ecclesiastical Hierarchy in the Developing Dalmatian Communes from the Tenth to the Fifteenth Century*, 1988.

²¹ U: *Medievalia et Humanistica*, no. 14, University of Colorado Press, 1962.

²² Virginia Brown, *A Second New List of Beneventan Manuscripts, part I*, u: *Medieval Studies*, vol. 40, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1978.; Ista, *A Second New List of Beneventan Manuscripts, part II*, u: *Medieval Studies*, vol. 50, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1988.; Ista, *A Second New List of Beneventan Manuscripts, part III*, u: *Medieval Studies*, vol. 56, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1994.

²³ London 1962.

²⁴ New York 1963.

²⁵ U: *Medievalia et Humanistica*, New Series, no. 12, 1984.

bavio Donald E. Queller koji je samostalno ili kao koautor objavio nekoliko studija u kojima je ulogu Mletačke republike, koja je koristila križare za svoje ciljeve, kako je to bilo tumačeno od većine povjesničara, nazvao mitom. U svojim radovima Queller iznosi argumente protiv "protuvenecijanskih teorija koje su izgrađivali znanstvenici".²⁶ On ističe da je Zadar morao biti osvojen, ne samo za račun Mletaka već i zato što su križari morali negdje prezimiti čekajući odlazak u Egipat, a da su Mlečani samo smatrali da je bolje ako to urade Zadru nego Veneciji. Ovdje spominjemo neke od radova Quellera, samostalne ili u koautorstvu: D. E. Queller, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople, 1201-1204*;²⁷ D. E. Queller, Thomas K. Compton, and Donald A. Campbell, *The Fourth Crusade: The Neglected majority*;²⁸ D. E. Queller and Gerald W. Day, *Some Arguments in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade*.²⁹ Zanimljive studije, a koje se dotiču Zadra, objavili su: J. Folda, *The Fourth Crusade, 1201-1203: Some Reconsiderations*³⁰ i Charles M. Brand, *The Fourth Crusade: Some Recent Interpretations*.³¹ Iz područja polemike oko pojma "pravedni rat" navodim dvije studije: A. J. Andrea and Ilona Moutsiff, *Pope Innocent III and the Diversion of the Fourth Crusade Army to Zara*³² te Raymond H. Schmandt, *The Fourth Crusade and the Just-War Theory*.³³

Kratka, ali zastrašujuća invazija Mongola, koja je uvjetovala i pojačanje interesa europskih suvremenika za daleka prostranstva Sibira i Srednjeg i Dalekog Istoka, kasnih 30-ih i početkom 40-ih godina 13. stoljeća, koja je bila zaustavljena u Srednjoj Europi u Češkoj (koja je zato dobila ponosni naziv "Štit Europe") i završila na obalama Jadranskog mora, danas je predmet brojnih povijesnih istraživanja. S obzirom na to da su i hrvatski prostori osjetili razornu moć mongolskih konjanika i da je njihova invazija bila zabilježena u suvremenim hrvatskim izvorima (Toma Arhiđakon), napisano je nekoliko studija koje se, u većoj ili manjoj mjeri, odnose na Hrvatsku: Gregory G. Guzman, *Were the Barbarians a Negative or Positive Factor in Ancient and Medieval History*³⁴, zastupa mišljenje o konstruktivnoj ulozi nomadskih naroda koji su povremeno oživljavali mnoge stagnirajuće civilizacije na obalama mora.³⁵; James M. Sweeney,

²⁶ Donald E. Queller and Gerald W. Day, *Some Arguments in Defense of the Venetians on the Fourth Crusade*, u: *The American Historical Review*, vol. 81, no. 4, 1983, 718.

Stavovi D. E. Quellera prilično su neuobičajeni. Čini nam se da nije potrebno tražiti argumente u korist Mlečana jer su oni jednostavno iskoristili križarsku vojsku za ostvarenje svojih političkih i gospodarskih interesa. S gledišta morala i vjere u tadašnjoj Europi ovaj je čin križarske vojske, koja je prihvatila i izvršila nalog Mlečana, pokazatelj o iskrivljenju prvobitne ideje križarskog pokreta o oslobođenju Kristova groba. Korištenje križara u ostvarenju mletačkih interesa jasno je osudio prvo papin poslanik koji je tražio da se ne osvaja kršćanski grad. Ovaj je čin naišao i na osudu samog pape Inocenta III.

²⁷ U: *The Middle Ages*, Philadelphia 1977.

²⁸ U: *Speculum*, 49, Cambridge, Massachusetts 1974.

²⁹ Vidi bilj. 26.

³⁰ U: *Byzantinoslavica* 26, 1965.

³¹ U: *Medievalia et Humanistica*, New Series 12, 1984.

³² U: *Byzantinoslavica* 33, 1972.

³³ U: *Catholic Historical Review* 61, 1975.

³⁴ U: *The Historian*, *A Journal of History*, vol. L, no. 4, 1988.

³⁵ Isto, 567.

Thomas of Spalato and the Mongols: A Thirteenth Century Dalmatian View of Mongol Customs³⁶ na temelju Tomina opisa govori o doživljaju Mongola u Dalmaciji u 13. stoljeću.

Od svih hrvatskih gradova povijest Dubrovnika je daleko najbolje zastupljena brojnim člancima i s nekoliko sinteza na engleskom jeziku. Temeljni razlog tome jest činjenica da jedan od stručnjaka za povijest srednjovjekovnog Dubrovnika Bariša Krekić već više od 30 godina živi i radi u SAD-u, a sada kao profesor na katedri za povijest pri sveučilištu UCLA. U dugom i plodnom znanstvenom radu prof. Krekić objavljuje radove na više stranih jezika, a na engleskom izdajemo ove: *Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries: A City Between East and West*,³⁷ *Development Autonomy: The Patricians in Dubrovnik and Dalmatian Cities*,³⁸ *The Role of the Jews in Dubrovnik (Thirteenth - Sixteenth Centuries)*,³⁹ *Italy and the Balkans in the Late Middle Ages*,⁴⁰ *On the Latino-Slavic Cultural Symbiosis in Late Medieval and Renaissance Dalmatia*,⁴¹ *Contributions of Foreigners to Dubrovnik's Economic Growth in the Late Middle Ages*,⁴² *Abominandum crimen: Punishment of Homosexuals in Renaissance Dubrovnik*.⁴³ Može se reći da je B. Krekić pisanjem i radovima potvrdio riječi F. Braudela o bogatstvu dubrovačkog arhiva i mogućnostima njegova istraživanja ne samo na području političke povijesti već i povijesti marginalnih grupa (na primjer Židova ili homoseksualaca), vladajućih struktura (patricijata) i drugih problema (na primjer etnogeneza, povijesno-lingvistička tematika) koji su danas predmet intenzivnog istraživanja zapadne historiografije srednjeg vijeka. Svojim znanstvenim radom B. Krekić je pridonio povećanju interesa engleskih i američkih povjesničara za dubrovačku prošlost, što je rezultiralo pisanjem dviju sinteza dubrovačke srednjovjekovne povijesti: F. W. Carter, *Dubrovnik (Ragusa) a Classic City-State*⁴⁴ i Susan Mosher Stuard, *A State of Defence: Ragusa/Dubrovnik in the Medieval Centuries*.⁴⁵ Također je vrijedno spomenuti nekoliko radova znanstvenog erudita i velikog prijatelja Hrvatske Henrika Birnbauma koji je pisao studije s područja povijesti kulture, umjetnosti te židovskoj zajednici u Dubrovniku: *Ragusa Revisited: The Playwrights of the Renaissance*,⁴⁶ *Novgorod and Dubrovnik: Two Slavic City Republic and their Civilization*,⁴⁷ emocijama ispunjen rad, nastao pod utjecajem srpske agresije i bombardiranja grada Dubrovnika - *A Place of Cultural Transition and Transformation*.⁴⁸

³⁶ U: *Florilegium* 4, 1982.

³⁷ University of Oklahoma Press, 1972.

³⁸ B. Krekić, u: *Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times*, ed. by Bariša Krekić, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1987.

³⁹ Isti, u: *Viator*, vol. 4, 1973.

⁴⁰ Isti, *Variorum Reprints*, London 1980.

⁴¹ Isti, u: *Viator*, vol. 26, 1995.

⁴² Isti, u: *Viator*, vol. 9, 1978.

⁴³ Isti, u: *Viator*, vol. 18, 1987.

⁴⁴ London 1972.

⁴⁵ University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.

⁴⁶ U: *Slavia*, vol. 39, 1970.

⁴⁷ Isti, u: *Predavanja JAZU*, sv. 62, Zagreb 1989.

⁴⁸ Isti, u: *Südost Forschungen*, Band 54, München 1995.

Može se reći da je dubrovačka srednjovjekovna povijest daleko najviše bila predmetom istraživanja stranih medievista uopće, pa tako i američkih, dok su ostali dijelovi Hrvatske, osobito Slavonija i cijela kontinentalna Hrvatska gotovo nepoznati i slabo istraživani.

Osnovni podaci iz hrvatske srednjovjekovne povijesti zabilježeni su i u popularnom, ali i znanstveno vrijednom, rječniku-enciklopediji *Dictionary of Middle Ages*.⁴⁹ Pojedine priloge za ovaj rječnik-enciklopediju pisali su najpoznatiji svjetski medievisti. Znanstvena vrijednost ovog djela je u tome što sadržava kvalitetne i obilne podatke o literaturi za pojedini problem, iznosi osnovne metodološke probleme te navodi osnovne rezultate i glavne pravce budućih istraživanja. Prilog o Hrvatskoj u srednjem vijeku (igrom slučajnosti s pojmom "Croatia" započinje 4. svezak) napisao je John V. A. Fine ml. kojeg smo ranije spominjali kao autora, u dva sveska napisanog djela o povijesti Balkana. Poseban prilog o Dalmaciji i Dubrovniku u istom je svesku napisao B. Krekić, a hrvatska srednjovjekovna povijest zastupljena je još i u prilogima o Avarima, Slavenima, Mađarima, Veneciji te jedinju osobi iz hrvatske prošlosti koja se izdvojeno spominje - Tomislavu. Tko danas želi upoznati ili zainteresirati cijeli svijet za povijest, kulturu, vjeru ili dr. u svom narodu, služi se popularnim bazama podataka povezanim u računalne mreže. Danas su najpoznatije korisničke mreže "Internet" i "World Wide Web" u kojima se, na engleskom jeziku, mogu dobiti, više ili manje stručni, podaci s područja prirodnih i humanističkih znanosti. Zahvaljujući entuzijastima s Elektrotehničkog fakulteta u Zagrebu, D. Zubrinčiću i E. Šehoviću (koji su samo zaljubljenici u hrvatsku povijest) hrvatska prošlost zastupljena je u ovim mrežama i razni podaci mogu se pronaći na mnogim adresama unutar ovih dviju mreža. Lijepo ilustrirani kompjutorski izrađenim slikama, ovdje se mogu pronaći osnovni podaci iz povijesti gradova Zagreba, Splita ili Dubrovnika, podaci o glagoljici, o pojedinim kraljevima i velikašima, vjeri, kulturi i drugo. Svi ovi podaci trebali bi biti provjereni i napisani od stručnjaka povjesničara i katkad izmijenjeni s obzirom na nove rezultate. Vrijednost je ovih mreža i u tome što se podaci mogu mijenjati i dopunjavati kako bi se dobilo na točnosti i recentnosti.

Ovaj kratki put u svijet računala, koji na izgled nema puno zajedničkog s povijesnom znanosti, možemo opravdati činjenicom koju je istakao John V. A. Fine da je "postojeća literatura na zapadnim jezicima o srednjovjekovnoj Hrvatskoj izuzetno siromašna" pa je svaki prilog vrijedan doprinos. Na kraju, nadam se da je ispunjena namjera da se upozori na osnovne rezultate i smjernice u istraživanju srednjovjekovne hrvatske povijesti u SAD-u. Radovi pisani na engleskom jeziku od izuzetne su važnosti kako zbog toga što je engleski danas "lingua franca" u povijesnoj znanosti tako i zbog činjenice da će gotovo jedino članci pisani na engleskom jeziku biti konzultirani prilikom izrade neke buduće sinteze europske srednjovjekovne povijesti pisane u SAD-u.

U najnovijem broju Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (38/1996.) autor prikaza knjige Jeana W. Sedlara, *East Central Europe in the Middle Ages 1000-1500 M.* Ančić dolazi do istih zaključaka. Upozoravajući na lošu prezentaciju hrvatske historiografije na svjetskim jezicima, on napominje da nije čudo što pojedini strani povjesničari pišu krive ili neutemeljene tvrdnje o hrvatskoj prošlosti.⁵⁰

⁴⁹ Vol. 4, New York 1984.

⁵⁰ Mladen Ančić, *Prikaz knjige Jeana W. Sedlara, East Central Europe in the Middle Ages 1000-1500*, University of Washington Press, Seattle and London 1994., u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 38, Zadar 1996, 263-264.*

Summary

CROATIAN MIDDLE AGES IN AMERICAN MEDIEVAL STUDIES –
– A. BRIEF REVIEW

Zoran Ladić

In the paper author presents basic information on the interest of American historians in Croatian medieval history. The article is result of author's research in the University Research Library at University of California at Los Angeles in USA. Author gives information about main fields of interest of American historians in Croatian Middle Ages (Beneventan script, Zadar, Bosnian Christian, Dubrovnik et c.). The list of around 50 studies is given in the footnotes following the text. Generally, author concludes, it may be said that works written by American historians are not as much worth as those written by Croatian historians. The importance of American medieval studies for Croatian Middle Ages lies in the fact that English today is "lingua franca" and is usually consulted in writing of the syntheses of European medieval history.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.